

**LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ
ÎN TRADUCERILE SUCCESIVE
DIN JULES VERNE**

GABRIELA AURELIA CHIRAN

**LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ
ÎN TRADUCERILE SUCCESIVE
DIN JULES VERNE**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2020

Colecția FILOLOGIE

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Alexandru GAFTON, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași
Prof. univ. dr. habil. Ileana MIHĂILĂ, Universitatea din București
Prof. univ. dr. habil. Mioara CODLEANU, Universitatea „Ovidius” Constanța

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CHIRAN, GABRIELA AURELIA

Limba română literară în traduceri succesive din Jules Verne / Gabriela Aurelia Chiran. -

București : Editura Universitară, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-1047-4

811.135.1

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062810474

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2020

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021.315.32.47

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 07217 CARTE / 0745.200.357

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ (P. Gh. Bârlea) / 7

SIGLE ȘI ABREVIERI / 13

INTRODUCERE / 15

CAPITOLUL 1

SCURTĂ ISTORIE A TRADUCERILOR DIN OPERA LUI JULES VERNE / 18

- 1.1. Jules Verne în literatura universală / 18
- 1.2. Nantes – Paris – Amiens: etapele devenirii lui Jules Verne / 19
- 1.3. Un periplu prin viață și prin literatură / 25
- 1.4. Receptarea lui Jules Verne în spațiul literar românesc / 38
- 1.5. Concluzii parțiale / 59

CAPITOLUL AL 2-LEA

ÎNTRE TRADUCTOLOGIE ȘI GRAMATICA CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ / 61

- 2.1. Conceptul de „traducere”: definiții, unitatea de traducere / 61
- 2.2. Scurtă istorie a traducerii / 65
- 2.3. Tipuri de traducere / 70
- 2.4. Procedee de traducere / 73
 - 2.4.1. Procedee de traducere directă / 74
 - 2.4.2. Procedee de traducere indirectă / 76
- 2.5. Teorii ale traducerii / 82
 - 2.5.1. Teorii lingvistice cu privire la traducere / 84
 - 2.5.2. Teorii ale traducerii și estetica literară / 86
 - 2.5.3. Teorii semiotice sau „interpretative” / 86
 - 2.5.4. Teorii întemeiate pe contrastivitate / 87
- 2.6. În jurul sensului unui cuvânt / 88
 - 2.6.1. Teoria referențială a sensului cuvântului / 92
 - 2.6.2. Analiza componentială a sensului / 94
 - 2.6.3. Postulatele sensului / 96
- 2.7. Probleme ale gramaticii contrastiv-tipologice din perspectiva traductologiei / 98

- 2.7.1. Ambiguitatea / 102
- 2.7.2. Organizarea lexicală a structurii celor două limbi aflate în contact / 105
 - 2.7.2.1. Sciziunea și focalizarea / 106
 - 2.7.2.2. Lacunele lexicale / 107
 - 2.7.2.3. Transcodajul oblic / 108
 - 2.7.2.4. Falșii prieteni / 111
- 2.7.3. Transpoziția / 113
- 2.8. Concluzii parțiale / 116

CAPITOLUL AL 3-LEA

ANALIZA CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ A TEXTULUI *LE CHÂTEAU DES CARPATHES/CASTELUL DIN CARPAȚI*, DE JULES VERNE / 118

- 3.1. Un roman provocator pentru traducătorii români / 118
- 3.2. Între traductologie și istoria românei literare / 121
- 3.3. Instrumente de lucru / 124
- 3.4. Analiza contrastiv-tipologică a textului *Le Château des Carpathes/ Castelul din Carpați* / 125
 - 3.4.1. Analiza contrastiv-tipologică din perspectiva interacțiunilor comunicative / 190
 - 3.4.2. Abordări contrastiv-tipologice ale clasei verbului / 224
- 3.5. Concluzii parțiale / 241

ÎN LOC DE CONCLUZII:

ASPECTE ALE LIMBII ROMÂNE LITERARE MANIFESTATE ÎN ISTORIA UNOR TRADUCERI / 248

BIBLIOGRAFIE / 265

PREFAȚĂ

Premisa de la care pornește lucrarea Gabrielei Aurelia Panait Chiran este aceea că maturitatea unei limbi literare se poate aprecia și în raport de capacitatea de a reda scrieri străine de largă circulație internațională. *Le Château des Carpathes* nu este, desigur, o capodoperă a literaturii universale, nu este nici măcar cea mai izbutită scriere a lui Jules Verne, dar este o carte care a marcat generații întregi de cititori de pe toate meridianele globului pământesc. Ea reprezintă, alături de romanele aceluiași autor, *De la Pământ la Lună*, *Ocolul pământului în 80 de zile* ș.a., beletristica de popularizare a științei, cultivată în epoca marilor descoperiri științifice, a postindustrializării europene, a călătoriilor de cercetare pe spații largi ale Terrei. Atât prin perioada în care au fost scrise, cât și prin tematica lor, aceste texte reprezintă o anumită etapă din evoluția limbii franceze, cât și un anumit stil, acela care valorifică descriția literar-științifică și demonstrația logică în strânsă legătură cu fabulosul exotic și cu misterul. Altfel spus, scientismul popularizator de tip iluminist se îmbină cu fabulosul de tip romantic, într-o literatură realistă, totuși, care prefigurează epoca celor mai îndrăznețe realizări ale cunoașterii și ale spiritului întreprinzător ale oamenilor. Asemenea texte înseamnă nu numai o canava compozițională și o structură morfosintactică marcate de spiritul vremii respective, ci și un vocabular foarte bogat, foarte eterogen, presărat cu exotisme referitoare la toponime, antroponime, la apelative vizând obiecte stranii, fenomene, procese, explicații științifice sau fantezist-superstițioase ș.a.m.d.

Prin urmare, confruntarea limbii române cu un asemenea text poate da o imagine interesantă asupra posibilităților denotative și expresive ale acesteia, în diferite etape ale evoluției sale istorice. Aceasta este premisa subiacentă a cercetării întreprinse de Gabriela Chiran, din care se desprinde principalul obiectiv al studiului. Toate scrierile lui Jules Verne au fost traduse în română, multe dintre ele – destul de curând după apariția lor, dar niciuna nu s-a bucurat de prestigiul câștigat în ochii editorilor și, ca urmare, ai traducătorilor români, ca *Le Château des Carpathes*. Motivul este lesne de înțeles: acțiunea romanului se petrece în spațiul geografic românesc. Chiar dacă Transilvania făcea parte, în epocă, din Imperiul Austro-Ungar, chiar dacă unele nume de locuri și de personaje au primit, în textul francez, rezonanțe germano-maghiare, autorul a intuit destul de bine „duhul”

locurilor, amprenta identitară românească, după cum ne-am exprima astăzi. Hermeneutica ulterioară, critica genetică, editările științifice ale operei lui Jules Verne au scos la iveală tratatele de geografie fizică și economică, albumele și hărțile, notele de călătorie din care și-a extras acesta detaliile pentru crearea unei așa-zise „culori locale”. O presupusă călătorie de documentare în Transilvania, punctată și de relație romantică cu o frumoasă localnică nu au putut fi probate convingător. Dincolo de toate acestea, pentru români, cartea despre care vorbim aici a fost și a rămas un prilej de mândrie națională. Nici nu-i trebuie mult unui popor relativ mic, situat la margine de imperii, cu istorie zbuciumată și cu o cultură scrisă edificată în condiții dificile, pentru a nutri asemenea sentimente!

Cert este că prima versiune românească a văzut lumina tiparului la numai cinci ani de la apariția originalului în ediția *princeps: Le Château des Carpathes*, 1892, Paris: J. Hetzel et Cie, *versus Castelul din Carpați. Roman din viața poporului român din Ardeal*. Traducere de Victor Onișor. Cu o prefață de Dr. E. Dăianu, Sibiu: „Tipografia” S.A., 1897.

Au urmat alte șapte versiuni românești, la intervale destul de regulate, cel puțin în prima parte a istoriei acestor traduceri, ritmicitatea încadrându-se în ceea ce tânăra cercetătoare afirmă, citând studii anterioare, că ar însemna revizurii necesare în istoria culturii oricărui popor care ține să re-echivaleze cărțile de referință ale omenirii la un interval de circa trei decenii, astfel încât să se mențină o legătură firească cu evoluția limbii literare a comunității respective de cititori. În spațiul românesc, așadar, sunt consemnate traduceri succesive ale lui Ion Pas (1929); Vladimir Colin (1980); din nou Vladimir Colin (1992), într-o ediție ușor revizuită; Traian Fițescu (2004); Dorina Oprea (2010); Gabriel Mălăescu (2017); Mariana Riza (*sine anno*). În total, așadar, opt versiuni românești – în 120 de ani!

Obiectivul central al studiului Gabrielei Chiran constă în stabilirea mărcilor diacronice ale limbii române literare în acest interval de timp. Problema se pune în termenii finalizării unui amplu proces de normare a limbii române în perioada numită „de tranziție” (1880-1920), prin eforturile Academiei Române, ale școlii românești de toate gradele, ale marilor publicații, ale scriitorilor români din epocă. Apoi, discuția poate fi lărgită la diversele tipuri de condiționări interne și externe ale procesului de conturare și rafinare a stilurilor funcționale, începând cu cel beletristic. Este vorba despre raportul dintre elementele arhaice și regionale, pe de o parte, și cele din limba literară standardizată, oarecum, în etapele ulterioare „epocii de tranziție”, pe de altă parte. Avem în vedere perioada interbelică, marcată de o dezvoltare impresionantă a literaturii române; perioada postbelică, divizată între evoluția obiectivă a cunoașterii și comunicării umane și limitările de expresie impuse de un regim politic opresiv; apoi, în sfârșit, vorbim despre

traducerile realizate în ultimele trei decenii (1990-2019), marcate prin deschidere față de orice tip de manifestare spirituală și de receptare nestingherită decât de eventualele piedici materiale, a oricărui tip de creativitate, pe plan extern și intern. Dintr-o altă perspectivă, pe acest fond, al materialului lingvistic general pe care îl oferă limba română într-o etapă sau alta, problemele care se pun sunt acelea ale tehnicilor traductologice abordate de fiecare traducător (și se dovedește că se folosesc mai multe tipuri de tehnici și de soluții în fiecare grup relativ restrâns de secvențe lingvistice, cu o dominantă, evident). În sfârșit, dar deloc în ultimul rând, este vorba despre calitățile personale ale fiecărui traducător: a) gradul de cunoaștere (aprofundare) a celor două limbi puse în contact, la toate nivelurile sistemului (efecte fonetice, structuri morfosintactice, particularități semantice, disponibilități pragmatico-stilistice, determinări istorico-geografice, culturale, mentalitare; b) talentul de traducător și chiar de creator în limba proprie, condițiile de lucru, posibilitățile de documentare ș.a.m.d.

Toate aceste probleme au devenit obiective ale cercetării. La rândul lor, ele au impus, ca în orice demers științific de acest fel, și *structura lucrării* despre care vorbim aici. După necesara introducere teoretică, autoarea consacră un capitol prezentării generale a vieții și operei lui Jules Verne, apoi un altul teoriei generale a traductologiei. Acestea constituie infrastructura cercetării propriu-zise, asigurând înțelegerea metalimbajului și a judecăților de valoare pe care Gabriela Chiran le formulează de-a lungul paginilor de analiză propriu-zisă.

Demersul analitic în sine, care reprezintă, firesc, capitolul cel mai întins în economia lucrării, se derulează din perspectivă contrastiv-tipologică, „cerută” în mod obiectiv de abordarea traductologică a unui text. După o scurtă introducere în mecanismele gramaticii contrastiv-tipologice, analiza se axează pe trei direcții de deconstrucție traductologică a textului, după un criteriu care ține de teoria clasică a literaturii și, în egală măsură, de teoriile textualiste și pragmatico-cognitive. Mai precis, se pornește de la ideea că modurile de expunere dintr-un roman, cum este cazul de față, respectiv *descrierea*, *narațiunea* și *dialogul*, trebuie să constituie criteriul de grupare a textelor extrase pentru corpusul de lucru, alcătuit din unități preluate din pasaje reprezentative ale acestora. Pentru fiecare dintre cele trei subdiviziuni se folosește aparatul tehnic al actelor de vorbire specifice, așa cum sunt codificate acestea în lucrările teoretice din domeniu.

Rezultatele sunt cel puțin interesante pentru orice specialist preocupat de domeniile de cercetare implicate în această abordare interdisciplinară: istoria limbii române, traductologie generală și aplicată, gramatică contrastiv-tipologică, lexicologie, pragmatica discursului literar ș.a.m.d.

Firul central al analizei rămâne limba română – urmărită în diacronia ei modernă și contemporană, cu toate implicațiile diastratice și diatopice. Trebuie să avem în vedere faptul că însăși limba-bază se afla într-o anumită treaptă de dezvoltare, în acel sfârșit de veac XIX. Apoi, că Jules Verne cultiva un vocabular tehnicist, între limitele beletristicii, dar și arhaico-regional, cum am spus-o deja, în încercarea, nu totdeauna reușită, de a crea culoarea locală. Traducătorii au fost obligați să țină seama de aceste particularități ale originalului, pe de o parte, și să ofere un text fidel și, în același timp, pe înțelesul generației lor de cititori români, pe de altă parte. Din toate aceste constrângeri traductologice rezultă mostre de limba română mai mult decât instructive.

Se vede clar, la modul general, evoluția vocabularului românesc, de-a lungul celor 12 decenii de limbă română literară. De exemplu, sintagma *ces intrus*, din Jules Verne, este ocolită prin modalizare la Victor Onișor (sfârșitul secolului al XIX-lea), care folosește un interogativ – *cine?* – în locul construcției „substantiv cu determinare pronominală”, și este echivalată prin termeni vechi, derivați creați în română sau împrumuturi vechi, la Ion Pas, Vladimir Colin și Traian Fițescu, respectiv: *nechemații*, *nepoftiții*, *aciuiții*. Abia în jurul anului 2010, traducători moderni – Dorina Oprea, Gabriel Mălăescu, Mariana Riza – folosesc neologismul de origine franceză, devenit curent, între timp, în româna literară standard de astăzi: *intrușii*.

La fel, se văd destul de bine, deseori, opțiunile care țin seama de contextul istorico-geografic și social-economic. Când Jules Verne folosește epitetul adjectival *stupéfait* pentru a arăta starea de spirit a primarului din comuna ardeleană Verești, la vederea fumului ce se ridică enigmatic deasupra unui turn al castelului eponim al romanului, o clădire nelocuită, după știința localnicilor, traducătorii zic în română *încremenit*, *înmărmurit*, *mîrat*, *uimit*, dar nu *stupefiat*, căci ori nu-l cunoșteau (puțin probabil la ultimii șase traducători), ori au considerat că este prea modern pentru mediul la care se referea. În franceza din secolul al XIX-lea, cuvântul respectiv era banal, dar în româna care viza reconstituirea unei scene plasate la finalul Evului Mediu/zorii epocii premoderne, acel neologism recent, *stupefiat*, venit chiar din franceză, prin împrumut direct, ar fi părut deplasat. Așadar, traducătorii au avut de ales între a contribui la îmbogățirea limbii române cu un neologism, prin plasare foarte potrivită ca înțeles și ca formă în enunț a unui cuvânt abia adoptat în limba-țintă, și respectarea principiului adecvării la determinările extralingvistice. Au ales a doua soluție, după ce în multe situații similare au ales-o pe prima. Vladimir Colin propune un sinonim care va rămâne, de asemenea, numai în limbajul îngrijit, *uluît*, dar care avea, totuși, o vechime ceva mai mare în română. Se văd influențele etimologice

ale epocii la Victor Onișor (*țerani*, cf. lat. *terranus*), (*ântâi*, cf. lat. *antaneus*), pe de o parte, dar și arhaismele încă în uz sau regionalismele considerate forme uzuale, normale, la același traducător (inversiunile construcțiilor verbale, mai ales în enunțurile interogative: *venit-a*; terminologie pastorală, geografică etc.: *podereiu* – pentru fr. *plateau* vs „platou”, „podiuș”, „poalele (Retezatului)” – la ceilalți. Se văd trecerile de la construcțiile infinitivale de la sfârșitul secolului al XIX-lea la subordonatele cu conjunctivul de mai târziu ș.a.m.d.

Prin toate acestea, analiza traducerilor succesive dintr-un text străin se dovedește revelatoare pentru evoluția istorică a limbii române, fie și numai în varianta ei îngrijită, literară.

Gabriela Chiran a selectat circa 30 de „unități discursive” din părți reprezentative ale romanului pentru toate cele trei moduri esențiale de expunere, cum spuneam. Fiecare unitate conține între cinci și cincisprezece enunțuri simple (propoziții) sau dezvoltate (frazе), adică zece – în medie, ceea ce înseamnă un total de 300 de enunțuri diferite, la care se adaugă alte câteva zeci (aproape o sută) de contexte din care sunt analizate punctual numai structurile verbale. În intenția autoarei, ar fi urmat asemenea despuieri și pentru celelalte clase gramaticale (substantiv, adjectiv, pronume, verb, adverb etc.), dar efortul nu ar fi făcut altceva decât să dubleze observațiile deja formulate în analiza complexă a fiecărei unități eterogene.

Stilul expunerii este, în general, de ținută academică. Autoarea și-a însușit corect metodele de lucru și metalimbajul din cele două domenii fundamentale de cercetare implicate – traductologia și gramatica contrastiv-tipologică, la care se adaugă tehnicile, instrumentele de lucru și limbajul de specialitate din gramatica descriptivă, din istoria limbii, din dialectologie, teoria și istoria literaturii etc.

Lucrarea este bine condusă conceptual și discursiv. Pe măsură ce analiza avansează, autoarea capătă experiență și vizibilă încredere în sine. În principiu, argumentarea se desfășoară după o grilă generală care impune trei pași importanți: enunțarea specificului unui item de analizat; ilustrarea prin citate din textul-bază și din cele opt texte-țintă; interpretarea faptelor de limbă din perspective multiple – contrastiv-tipologice, în primul rând, apoi diacronic, diastratic și diatopic, pragmatico-stilistic etc. Se vede clar cum mai ales prima secvență, care ar trebui să se reducă la câteva enunțuri lămuritoare, devine tot mai lungă, pe măsură ce întreaga lucrare avansează, semn că cercetătoarea „vede” de la început tot mai multe elemente apte de a fi supuse demersului hermeneutic și începe să le anunțe încă din această primă etapă, cu detalii pe care se teme să nu le scape ulterior, în bogăția de fapte interpretabile, și să-l văduvească pe cititor de informații utile.

În acest fel, este adus obolul cuvenit unui text interesant, care a prilejuit contacte lingvistice și deschideri interculturale: un roman cu subiect straniu, specific gusturilor epocii, cu plasarea acțiunii într-un ținut exotic pentru cititorii occidentali; încercarea autorului de a crea culoarea locală; caracterul relativ vetust al limbii-bază față de momentul actual (față de cele mai recente traduceri există aproape un secol și jumătate – foarte mult pentru o limbă bogată și dinamică, așa cum este limba franceză) ș.a.m.d. Toate acestea înseamnă ceva pentru o lucrare de descifrare a cărții despre ținuturile descrise de Jules Verne.

Autoarea analizelor s-a achitat cu bine de sarcinile asumate, realizând o lucrare încadrabilă în standardele cercetării academice de nivel avansat, deschizând căi de cercetare prin numeroasele observații adiacente formulate și reușind o abordare inedită asupra receptării scrierilor lui Jules Verne în spațiul românesc și în lume.

Petre Gheorghe Bârlea

SIGLE ȘI ABREVIERI

Sigle

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția 1997.

DOOM² = *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*.

DO = *Castelul din Carpați*. Traducere de Dorina Oprea, 2010, București: Editura Adevărul Holding.

GALR = *Gramatica de limbii române*, vol. I-II, 2005 (2008).

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*, 2010.

GM = *Castelul din Carpați*. Traducere de Gabriel Mălăescu, 2017, București: Editura MondoRo.

IP = *Castelul din Carpați*. Traducere de Ion Pas, 1929, București: Editura „Cugetarea” P. C. Georgescu-Delafras.

MR = *Castelul din Carpați*. Traducere de Mariana Riza, ș.a., Cluj-Napoca: Editura Tipografia Europontic.

TF = *Castelul din Carpați*. Traducere de Traian Fiñescu, 2004, București: Editura Corint.

VC₁ = *Castelul din Carpați. Întâmplări neobișnuite. Castelul din Carpați* în traducere de Vladimir Colin. *Întâmplări neobișnuite în românește* de Anghel Chițulescu, 1980. București: Editura „Ion Creangă”, Proiectul RI – Jules Verne 2010.

VC₂ = *Castelul din Carpați. În românește* de Vladimir Colin, 1992, București: Editura „Universitas”.

VO = *Castelul din Carpați. Roman din viața poporului românesc din Ardeal*. Traducere autorizată de Victor Onișor, 1897. Cu o prefață despre Jules Verne – scriitor și scrieri – de Dr. E. Dăianu, Sibiu: „Tipografia”, Societate pe acțiuni.

1. Abrevieri

adj. = adjectiv

adv. = adverb

art. = articol, articulat

fr. = francez (ă)

n. = nota

n.tr. = nota traducătorului

num. = numeral
prep. = prepoziție
pron. = pronume
rom. = român, românesc
s.a. = *sine anno* „fără an”
TS = text-sursă
TȚ = text-țintă
subst. = substantiv
vb. = verb

INTRODUCERE

Aspirația spre cunoaștere și dorința înnăscută de interacțiune a oamenilor din comunități care vorbesc limbi diferite au condus la apariția și dezvoltarea unui tip special de comunicare umană, și anume, comunicarea bilingvă; aceasta, la rândul ei, generează fenomenul *traducerii* – act lingvistic și cultural care a evoluat în același timp cu societatea umană. Numeroși lingviști și traductologi au evidențiat, de-a lungul timpului, meritul traducerilor de a fi contribuit la evoluția limbilor și, implicit, la formarea literaturilor naționale, acestea fiind menite să asigure legătura între culturile și civilizațiile de pe toate meridianele globului pământesc.

Lucrarea noastră pornește de la premisa că, din punctul de vedere exprimat mai sus, pe lângă traducerile din marile capodopere ale omenirii, o contribuție importantă la dezvoltarea limbii și literaturii române, a avut-o și traducerea scrierilor lui Jules Verne, chiar dacă acesta a rămas în planul secund al ierarhiilor literare profesioniste.

Textul *Le Château de Carpathes/Castelul din Carpați*, despre care discutăm aici, s-a bucurat de un succes deosebit în epocă și în posteritate, ajungând la sensibilitatea cititorilor români, dar și a traducătorilor, întrucât acesta valorifică o limbă literară în care terminologia științifică de la nivelul de popularizare a științelor se îmbină cu elementele stilului beletristic: un vocabular complex, presărat cu expresii metaforice, cu forme arhaice, regionale, dar mai ales cu împrumuturi, cu neologisme obținute pe această cale a împrumutului sau prin creații interne parțiale ori totale – calcuri lingvistice, derivate, compuse, conversiuni, combinații între toate acestea. În plus, romanul în cauză a reprezentat un prilej de mândrie națională, dat fiind faptul că Transilvania, un colț de țară românească, a provocat un interes deosebit pentru anticipatorul științific francez – un autor de talie mondială.

Lucrarea de față reprezintă o încercare de cercetare sistematică a fenomenelor și tehnicilor traductologice evidențiate în tălmăcirile românești ale romanului *Le Château des Carpathes/ Castelul din Carpați*, cu scopul de a releva mărcile diacronice ale limbii române literare, de-a lungul celor o sută douăzeci și cinci de ani de confruntare cu scrierile lui Jules Verne.

În acest sens, prin intermediul unei grile de analiză bazată, în esență, pe principiile gramaticii contrastiv-tipologice, pe de o parte, și pe ale gramaticii istorice, pe de altă parte, am confruntat materialul de lucru

alcătuit din textul original al lui Jules Verne, *Le Château des Carpathes*, cu cele opt versiuni succesive, oferite de tălmăcitorii români: Victor Onișor (1897); Ion Pas (1929); Vladimir Colin (1980; 1992); Traian Fițescu (2004); Dorina Oprea (2010); Gabriel Mălăescu (2017); Mariana Riza (s.a.).

Este de la sine înțeles că tălmăcirile succesive din Jules Verne reflectă trecerea de la primele eforturi de codificare a unei limbi literare supradialectale, la modernizarea și dezvoltarea ei, corespunzătoare stadiilor respective de evoluție a societății românești.

Pe lângă apelul la datele gramaticii contrastiv-tipologice și ale lingvisticii diacronice, deja amintite, pentru atingerea obiectivului propus, am apelat la elemente de pragmatică și stilistică, la particularități ale dialectologiei; am recurs, de asemenea, la principiile și instrumentele de lucru ale traductologiei, care le include pe toate celelalte. Astfel, au putut fi identificate procedeele de traducere selectate de către autorii versiunilor românești în vederea realizării unui transfer echilibrat și concis al unităților din textul-sursă în textul-țintă, precum și maniera în care s-a reușit zugrăvirea realităților de la jumătatea secolului al XIX-lea, așa cum apare ea în imaginația autorului (hrănită de o oarecare documentare științifică), dar și cum poate fi recunoscută de cititorul român. Acest aspect a constituit o provocare pentru traducătorii sus-menționați, printre cele multe altele obișnuite în actul traducerii.

Lucrarea este alcătuită din trei capitole, inegale ca întindere.

Primul capitol, *Scurtă istorie a traducerilor din opera lui Jules Verne*, este structurat în două părți. Dată fiind complexitatea acestui scriitor, am consacrat prima parte a capitolului unei prezentări generale a parcursului devenirii scriitorului Jules Verne, pentru ca cea de-a doua parte să fie dedicată receptării operei acestuia în spațiul literar românesc, și anume, activitatea cuprinsă în cele patru perioade: „de tranziție” (1880-1920); „perioada interbelică” (1920-1946); „perioada comunistă” (1947-1989); perioada post-comunistă (din 1990 până în prezent). În vederea întocmirii unui istoric al traducerilor, de un real folos ne-au fost studiile: *Collectionner l'extraordinaire, sonder l'ailleurs. Essais sur Jules Verne en hommage à Jean-Michel Margot*, de Daniel Compère; *Traduceri din Jules Verne în limba română*, publicat în volumul *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii române*, studiu realizat de Petre Gheorghe Bârlea, în colaborare cu Roxana Magdalena Bârlea; *Pe marginea primelor traduceri din Jules Verne în România*, de Alin Mihai Gherman; *Pe urmele lui Jules Verne în România*, de Simion Săveanu; *Jules Verne: Paradoxurile unui mit*, de Lucian Boia ș.a.

Între traductologie și gramatica contrastiv-tipologică este al doilea capitol al lucrării, în care am considerat necesară realizarea unei sinteze a

fenomenului, metodelor și proceselor traductologice. Pe lângă o succintă periodizare, începutul materialului a fost dedicat analizei diverselor aspecte ale traducerii: proces, transfer al mesajului, produs final, interpretare a mesajului scris. De asemenea, am prezentat conceptele operaționale – tipuri, strategii, procedee ale traducerii – bazându-ne pe studiile specialiștilor în domeniul traductologiei: George Steiner, Georges Mounin, Roger T. Bell, Teodora Cristea, Georgiana Lungu Badea ș.a.

Ultima secțiune a lucrării, *Analiza contrastiv-tipologică a textului „Le Château des Carpathes”*, de Jules Verne, a vizat cca zece mari capitole din roman, făcând, în anumite situații, trimiteri la toate capitolele. Pentru a urmări modul în care traducătorii au transferat în limba română încărcătura informațională a mesajului original și valorile estetice implicite în actul comunicării respective, am selectat unități discursive care aparțin principalelor moduri de expunere din roman, respectiv descrierea, narațiunea și dialogul, cu o atenție sporită acordată, într-o altă suită de enunțuri, structurilor verbale.

Pentru suportul teoretic am folosit studii consacrate mecanismelor de transfer lingvistic și cultural în domeniul franco-român, printre alte lucrări numărându-se: *Éléments de grammaire contrastive. Domain français-roumain* sau *Contrastivité et traduction*, ale Teodorei Cristea; *Implications socio-culturelles dans l'acte traductif: l'adaptation; Interaction verbales et traduction, Domaine roumain-français/français-roumain*, aparținând Mioarei Codleanu; *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for translation*, autori – Jean Paul Vinay și Jean Dalbernet. Lucrările de specialitate utilizate în domeniul gramaticii limbii române au fost *Dinamica limbii române actuale – Aspecte gramaticale și discursive*; *Gramatica de bază a limbii române*, (GBLR), coordonator – Gabriela Pană Dindelegan; în domeniul gramaticii limbii franceze am ales *Grammaire méthodique du français*, de Martin Riegel; Jean-Christophe Pellat; René Rioul. Printre instrumentele de lucru s-au numărat, desigur, dicționarele: *Dicționar explicativ al limbii române* (DEX); *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM²); *Dicționar universal al limbii române*, de Lazăr Șăineanu, în versiunea modernă a lingviștilor ieșeni, 1995; *Dicționar de mitologie generală*, de Victor Kernbach; *Dictionnaire roumain-français/Dicționar român-francez*, de Teodora Cristea; Alexandra Cuniță (coord.), Viorel Vișan (coord.).

CAPITOLUL 1

SCURTĂ ISTORIE A TRADUCERILOR DIN OPERA LUI JULES VERNE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1.1. JULES VERNE ÎN LITERATURA UNIVERSALĂ

Opera lui Jules Verne, scriitorul francez care s-a născut în orașul Nantes, la 8 februarie 1828, s-a bucurat de o reală popularitate în rândul cititorilor contemporani cu el, continuând să exercite interes asupra generațiilor ulterioare, atât pe plan intern, cât și internațional, inclusiv în România, acesta fiind unul dintre cei mai traduși scriitori din întreaga lume. Potrivit datelor preluate din sursele electronice, opera sa a fost tradusă în peste 148 de limbi, cu un total de 4702 traduceri¹. Echilibrul dintre complexitatea conținutului și simplitatea scriiturii a asigurat succesul imediat al textelor lui Jules Verne, acestea fascinând un public numeros și variat, de la tinerii cititori ai revistei literare *Magasin d'Éducation et de Récréation*, până la cititorii marilor cotidiene franțuzești, cum ar fi *Le Temps*, *Journal des Débats*, *Le Soleil*, *Le Journal*, iar de aici, la masa de cititori ai cărților răspândite în întreaga lume.

Cele mai importante descoperiri tehnice din zilele noastre (submarinul, aeronavele, dirijabilul, electricitatea, video-telefonul, uriașele structuri urbane futuriste, cinematograful, fonograful, hidroavionul) au reprezentat previziuni consemnate în opera sa, o operă extraordinară, modernistă, aflată sub pecetea noutății în știință și în literatură, atribute ce reies chiar din cuvintele scriitorului:

*„C'est moderne, c'est nouveau, c'est de «la féerie scientifique»; si ça réussit, je lâche tout, parce que je tiens un filon et que, depuis des années, j'en rumine un tas d'autres qui suivront celui-ci.”*².

Se cuvine să menționăm că opera lui Jules Verne reflectă împrejurările biografice, literare și științifice ale epocii în care a fost scrisă,

¹ Cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne (7.11.2016, ora 22:00).

² Jules Verne, *apud* Daniel Compère, *Jules Verne. Parcours d'un œuvre*, Paris: Editura Encrage, 2005, p. 19.

fiind rezultatul unui îndelungat și minuțios proces de documentare, dar și de frământări interioare, amănunte asupra cărora vom reveni.

Cu speranță și hotărâre, scriitorul francez creionează experiențele personale, transfigurând aspirațiile proprii în texte memorabile, lăsând moștenire cititorilor o operă complexă. Știm foarte bine că esența operei scriitorului francez o constituie romanele din seria *Voyages extraordinaires*. Cu siguranță, puțini sunt cititorii care știu că Jules Verne a cochetat mai întâi cu teatrul, compunând comedii și operete, că apoi a scris nuvele, grupate în culegerile *Le Doctor Ox* (1874), *Hier et demain* (1910), *Manuscrits nantais* (1991), *San Carlos et autres récits* (1993). S-a făcut cunoscut și ca poet, versurile compuse de acesta fiind adunate mai târziu în culegerea *Poésies inédites*, iar cântecele, pe muzica apropiatului său colaborator, Aristide Hignard, în *Rimes et Mélodies* (1863).

Toate aceste genuri și specii literare, ca și lucrările de muzică, de artă plastică sau de tehnică, abordate de harnicul scriitor rămân însă materiale de studiu interesante pentru biografi. Numele său a intrat în istorie exclusiv prin romanele și nuvelele științifico-fantastice.

1.2. NANTES – PARIS – AMIENS: PARCURSUL DEVENIRII LUI JULES VERNE

Jules Verne și-a petrecut copilăria la Nantes, un oraș-port de pe malurile Loarei. Activitățile portuare ce se desfășurau în jurul casei părintești, poveștile marinărești pe care le-a auzit sau le-a descoperit din corespondența membrilor familiei materne – marinari și exploratori (de la Fuÿe), jocurile pe cheiurile Loarei, precum și informațiile dobândite prin lectura unor romane de călătorie de tipul celor semnate de Fenimore Cooper, toate acestea au stimulat imaginația viitorului scriitor, constituind puncte de plecare pentru romanele de aventură de mai târziu.

Pe de altă parte, educația solidă, de tip parizian, primită de la părinții săi, a reprezentat o influență decisivă în conturarea personalității lui Jules Verne.

Imaginația o moștenește de la mama sa, după cum mărturisește însuși scriitorul:

„*L'imagination Allotte! Il n'y a pas de locomotive Crampton, d'étincelle électrique qui puisse lutter de vitesse avec elle*”³.

³ *Ibidem*, p. 13.

Tatăl, Pierre Verne, „creștin, auster, ascetic, dar al cărui rigorism cvasi-puritan ascunde abisuri de dragoste”⁴, cultivă gustul fiului său pentru literatură:

„...tatăl meu era parizian prin gust și educație, devotat literaturii și, cu toate că era prea modest pentru a face vreun efort spre a-și populariza opera, un fin poet. Poate de aceea mi-am început eu însumi cariera literară scriind versuri...”⁵

Însă, nimic din ce am enumerat mai sus nu ar fi valorat prea mult, dacă nu ar fi existat fascinația față de mare, aceasta constituind cea dintâi muză fertilă a viitorului scriitor. Foarte convingătoare în acest sens este mărturisirea lui Jules Verne:

„Într-adevăr, pot să spun că sunt credincios mării și nu pot să-mi imaginez nimic mai ideal decât viața de marinar...”⁶.

Se pare că și Pierre Verne a fost un pasionat de știință, de noile descoperiri, de vreme ce, din diferite surse, aflăm că acesta își amenajase în propria locuință un cabinet de fizică, foarte bine utilat. Celor dornici de înțelegerea principiilor fizice, Pierre Verne le oferea adevărate lecții, atrăgându-i în lumea științelor prin explicațiile simple, dar pline de conținut.

În aceste împrejurări, suntem îndreptățiți să afirmăm că știința împletită cu literatura, ambele reprezentând influențe venite din familie, i-au furnizat tânărului Verne mijloace inepuizabile de inspirație, conducându-l pe drumul către glorie.

Anul 1834 va fi cel al începutului școlarității pentru Jules Verne. La vârsta de 6 ani, împreună cu fratele său, Paul, învață tainele scris-cititului în casa doamnei Sambin⁷, o învățătoare privată.

Cei doi frați au abandonat, la scurt timp, lecțiile de lectură, scriere, calcul, pian, educație religioasă oferite de doamna Sambin, întrucât le considerau plictisitoare. Era și firesc să se întâmple astfel, din moment ce l-au descoperit pe unchiul Chateaubourg, ale cărui povești despre deșerturile de gheață sau „lecții de istorie” despre armatele napoleoniene înflăcărau imaginația celor doi băieți.

Elevul Jules Verne urmează apoi cursurile școlii Saint-Stanislaw, ale seminarului Saint-Donatien, finalizând ultimele două clase la Liceul Regal din Nantes. În 1846, obține bacalaureatul.

⁴ Margueritte Allotte de la Fuÿe, *apud* Ion Hobana, *20.000 de pagini în căutarea lui Jules Verne*, 1979, București: Editura Univers, p. 19.

⁵ Jules Verne, *apud* Ion Hobana, 1979, p. 21.

⁶ *Ibidem*, p. 17.

⁷ Doamna Sambin, văduva unui căpitan de cursă lungă, a marcat, cu siguranță, destinul viitorului scriitor, căci lecțiile sale erau presărate la tot pasul cu istorisiri despre aventurile trăite pe mare de soțul ei. Iată, deci, un alt motiv care a stimulat adevărata pasiune pentru mare a lui Jules Verne.